

для полноценного общения в своей социально-возрастной группе, современная молодежь определяет сферу для функционирования этой лексики – непринужденное, неформальное общение со сверстниками.

Литература

1. Беглова, Е.И. Семантико-прагматический потенциал некодифицированного слова в публицистике постсоветской эпохи: Монография / Е.И. Беглова. – М.: Моск. гос. областной ун-т; Стерлитамак: Стерлитамак. гос. пед. акад., 2007. – 353 с.
2. Береговская, Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э.М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32-41.

Л.У. Селібірава (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

ПЫТАННЕ АБ УНІКАЛЬНЫХ МАРФЕМАХ У СУЧАСНАЙ ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

На сучасным этапе развіцця мовазнаўства аб'ектам пільнай увагі з'яўляюцца адзінкавыя, унікальныя марфемы, ці уніфіксы, якія выдзяляюцца ў складзе слоў. У навуковых даследаваннях і спецыяльнай літаратуры ўнікальныя элементы разглядаюцца як часткі, што сустракаюцца толькі ў адным слове (калі не лічыць словы, матываваныя непасрэдна гэтым словам). Напрыклад, *архів-арыус* (пар. *архіў*), *генерал-ісімус* (пар. *генерал*), *нав-ічок* (пар. *новы*), *пашт-альён* (пар. *пошта*), *пап-аддз-я* (пар. *поп*).

Вядома, што нерэгулярныя, адзінкавыя элементы даўно звяртаюць на сябе ўвагу даследчыкаў словаўтварэння. Працы вядомых лінгвістаў Р.О. Вінакура, М.М. Шанскага, А.М. Ціханава, А.І. Смірніцкага, А.А. Земскай, Л.В. Рацыбурскай і іншых вучоных прысвечаны вызначэнню спецыфікі такіх сродкаў дэрывацыі.

“Пытанне аб унікальных марфемах у сучаснай лінгвістыцы з'яўляецца дыскусійным і звязана перш за ўсё з праблемай вызначэння марфемы як адзінкі мовы, з праблемай вызначэння яе асноўных прыкмет” [3;10]. Адзінкавыя марфемы (каранёвыя і афіксальныя) выдзяляюцца ў залежнасці ад прынцыпу выдзялення марфем. На думку Л.В. Рацыбурскай, “у адрозненне ад паўтаральных частак слова, якія маюць дадатковую выдзяляльнасць (іх існаванне пацвярджаецца наяўнасцю аналагічных частак у іншых словах), адзінкавыя кампаненты валодаюць так званай астаткавай выдзяляльнасцю са складу слова: яны не маюць фармальна-семантычных аналагаў у іншых словах, і іх мяжа вызначаецца мяжой суседняга сегмента” [3;25].

У лінгвістычнай літаратуры існуюць розныя погляды на наяўнасць у словах унікальных афіксаў і ўнікальных каранёў. Напрыклад, Р.О. Вінакур і М.М. Шанскі прызнаюць унікальныя афіксы і адмаўляюць унікальныя карані. Як лічыць М.М. Шанскі, “вытворных слоў і асноў з ізаляванымі, адзінкавымі, невытворнымі асновамі няма і быць не можа, але ёсць вытворныя асновы і словы, у якіх выдзяляюцца толькі ў іх саставе жывыя зараз афіксы” [5;53]. А.М. Ціханаў і А.А. Земская, наадварот, вызначаюць у слове ўнікальныя карані і адмаўляюць унікальныя афіксы. А.І. Смірніцкі лічыць, што ў слове можна выдзеліць як адзінкавыя каранёвыя марфемы, так і адзінкавыя афіксальныя марфемы.

Унікальныя элементы ў складзе слова (уніфіксы) лічацца марфемамі, але асобага тыпу. Уніфіксы адрозніваюцца ад “звычайных” каранёвых і афіксальных марфем; яны адзінкавыя, не ўжываюцца ў свабодным выглядзе і не паўтараюцца ў іншых словах [1;59]. У той жа час многія даследчыкі не лічаць прыкмету паўтаральнасці абавязковай для марфемы. На думку М.М. Шанскага, “адзінкавы характар элементаў слова не сведчыць пра адсутнасць у іх значэння і, адпаведна, марфемнага статуса; службовыя мар-

фемы, што выдзяляюцца ў слове, зусім не абавязкова павінны рэгулярна паўтарацца ў іншых словах, яны могуць сустракацца толькі ў адным слове” [5;53].

Унікальныя марфемы могуць узнікаць рознымі шляхамі. Паводле класіфікацыі М.М. Шанскага, адну групу складаюць былыя рэгулярныя афіксы, якія ў сувязі са зменамі ў лексіцы і граматыцы захаваліся толькі ў адзінкавых словах. Другую групу ўнікальных частак слова “утвараюць марфемы, што ўзніклі ў выніку разнастайных працэсаў у словаўтваральнай структуры слова” [5;151]. Да іх адносяцца афіксы, якія ўзніклі ў выніку перараскладання, афіксы, што з’явіліся ў запазычаных словах у выніку ўскладнення, і афіксы, якія ўяўляюць сабой марфемізацыю кораня або нязначнага гукавога адрэзка [5;151].

Як лічыць Л.В. Рацыбурская, пры вылучэнні ў слове ўнікальных афіксаў трэба ўлічваць наступныя крытэрыі:

а) размежаванне сінхроннага і дыяхроннага аспектаў аналізу моўных з’яў (калі ўтваральная аснова з’яўляецца ўстарэлай, то яна не можа ўлічвацца пры ўстанаўленні сінхронных словаўтваральных сувязяў);

б) сфера ўжывання – слова агульнаўжывальнае або належыць да лексікі абмежаванага ўжытку (пры ўтварэнні слоў не павінна ўлічвацца лексіка абмежаванага ўжытку);

в) стылістычная афарбоўка – слова стылістычна нейтральнае або стылістычна афарбаванае (стылістычна афарбаванае слова не можа быць утваральнай асновай для слова, стылістычна нейтральнага) [3; 108-110].

Такім чынам, калі вызначаць словаўтваральныя адносіны паміж словамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы, то пры выбары ўтваральнай асновы трэба ўлічваць толькі агульнаўжывальныя словы, што складаюць літаратурную частку агульнанароднай мовы; тэрытарыяльна і сацыяльна абмежаваную лексіку, якая знаходзіцца па-за межамі сучасных літаратурных норм, разглядаць немэтазгодна.

У працах многіх даследчыкаў размяжоўваецца фармальная і семантычная ўнікальнасць афіксаў [1, 3, 4, 5]. Унікальныя па форме афіксы – гэта такія афіксы, якія не маюць аналагічных па фанемным складзе афіксаў у іншых словах [3;98].

Л.В. Рацыбурская падзяляе ўнікальныя па форме афіксы на абсалютна ўнікальныя і адносна ўнікальныя. Абсалютна ўнікальнымі з’яўляюцца афіксы, якія, пры наяўнасці семантычных аналагаў (пар. *пап-а~~д~~дз-я* і *аптэкар-к-а*), не маюць фармальных аналагаў у іншых словах (суфікс *-а~~д~~дз-* у беларускай мове мае месца толькі ў слове *папа~~д~~дзя*). Адносна ўнікальныя афіксы, у адрозненне ад абсалютна ўнікальных, маюць як семантычныя (пар. *камен~~т~~-арый* і *тлумач-энн-е*), так і фармальныя (пар. *камен~~т~~-арый* і *інструмент-арый*) аналагі ў іншых словах. Таму адносна ўнікальныя па форме афіксы адрозніваюцца ад неўнікальных у меншай ступені, чым афіксы, абсалютна ўнікальныя па форме [3;99].

Побач з афіксамі, унікальнымі па форме, даследчыкі выдзяляюць афіксы, унікальныя па семантыцы. На думку Л.В. Рацыбурскай, “значэнне, што выражаецца семантычна ўнікальным афіксам, адсутнічае ў фармальна тоесных афіксах слоў пэўных словаўтваральных тыпаў; семантычная ўнікальнасць афіксаў тым самым з’яўляецца адноснай” [3;100].

Такім чынам, калі фармальная ўнікальнасць афіксаў можа быць як абсалютнай, так і адноснай, то іх семантычная ўнікальнасць з’яўляецца ў асноўным адноснай. Адпаведна выдзяляюцца афіксы, абсалютна ўнікальныя па форме, афіксы, адносна ўнікальныя па форме, і афіксы, адносна ўнікальныя па семантыцы. Аднак афіксы апошніх двух відаў шчыльна звязаны паміж сабой. У сувязі з гэтым Л.В. Рацыбурская падзяляе ўсе ўнікальныя афіксы на дзве групы: 1) абсалютна ўнікальныя афіксы (па форме); 2) адносна ўнікальныя афіксы (па форме і значэнні) [3;103].

Падзел марфем на ўнікальныя па форме і ўнікальныя па значэнні ахоплівае не толькі афіксальныя, але і каранёвыя марфемы. Л.В. Рацибурская таксама выдзяляе карані ўнікальныя па форме і ўнікальныя па значэнні [3;143].

Вылучэнне ўнікальных каранёў у невытворных словах (напрыклад, *бужаніна*) магчыма толькі пры ўмове члянэння такіх слоў на аснове супастаўлення іх з іншымі словамі з тоеснымі ў фармальных і семантычных адносінах часткамі ў пазіцыі афікса (пар. *бужаніна* і *бараніна*). Калі ж пры члянэнні слова абапірацца на яго словаўтваральныя сувязі з іншымі словамі, то ўнікальнымі трэба лічыць перш за ўсё афіксальныя марфемы (*нашт-альён*, *свет-ач*). Унікальныя карані атрымаюцца магчымымі толькі пры наяўнасці ў слове іншага кораня, гэта значыць толькі ў вытворных, складаных словах [3;155].

Такім чынам, унікальныя марфемы, розныя па паходжанні, з'яўляюцца рэальным фактам сучаснай беларускай мовы. Пытанне аб дадзеных марфемах у лінгвістыцы вырашаецца па-рознаму ў залежнасці ад прынцыпаў выдзялення марфем. У той жа час на дадзеным этапе існавання мовы немагчыма ўстанавіць дакладны склад унікальных марфем. Межы дадзенай моўнай з'явы мяняюцца ў залежнасці ад падыходаў даследчыкаў да вылучэння марфем, вызначэння іх семантыкі. Акрамя таго, з цягам часу інвентар марфем змяняецца: унікальныя марфемы могуць перайсці ў разрад неўнікальных, з другога боку, рэгулярныя марфемы могуць набыць статус унікальных. Таму на кожным новым этапе развіцця мовы склад унікальных марфем патрабуе ўдакладнення з улікам тых прынцыпаў навуковага аналізу, якія адлюстроўваюць адпаведны дадзенаму этапу стан лінгвістыкі.

Літаратура

1. Земская, Е.А. Современный русский язык. Словообразование / Е.А. Земская. – М., 2008.
2. Рацибурская, Л.В. Словарь уникальных морфем современного русского языка / Л.В. Рацибурская. – М., 2009.
3. Рацибурская, Л.В. Уникальные морфемы в современном русском языке / Л.В. Рацибурская. – М., 1998.
4. Тихонов, А.Н. Словообразовательный словарь русского языка / А.Н. Тихонов. – М., 1990.
5. Шанский, Н.М. Очерки по русскому словообразованию / Н.М. Шанский. – М., 1968.

Е.В. Сирота (Белыцкий государственный университет имени А. Руссо)

ПРИНЦИПЫ ОПИСАНИЯ СЛОЖНОСОЧИНЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Наше исследование посвящено оптимизации принципов описания сложносочиненного предложения, ориентированных на строгую дифференциацию таких понятий, как единицы мышления, отношения между объектами языка и явлениями континуума; четкое разграничение типов отношений, связанных с концептами «тождество», «контраст», «различие», «чередование», «виды темпоральной связи». В рамках строгой модели отображающей грамматики мы предлагаем рубрикацию типов паратаксиса с точки зрения характера отношений между событиями, маркированными предикативными единицами в составе сложносочиненного предложения.

Терминологический аппарат науки о языке не должен быть противоречивым в том плане, что дефинирование единиц, связанных родо-видовыми отношениями, не может находиться в отношениях дизъюнкции. К сожалению, и в научной, и в учебной литературе примеры таких противоречий многочисленны, в частности, в «Русской грамматике-80» сложносочиненными называют такие сложные предложения, в которых части соединены сочинительными союзами и «грамматически не зависят друг от друга, то есть находятся в отношениях равноправия, равнозначности» [4; 464], но здесь же подчеркивается, что в составе сложного предложения его части характеризуются грамматической и интонационной взаимосвязанностью, а также взаимообусловленностью содержания. Противоречие данных де-